

[Toronto, 1982]. Montserrat, PAM, 1983, 153-158); «The Presence of Petrarch in *Curial e Güelfa*» (*Catalan Review* 5.1, 1991, 35-55); o «Guy i Tirant: contagiositat de la malaltia d'amor» (J. White Albrecht et al., ed., *Homenatge a Josep Roca-Pons: Estudis de llengua i literatura*. Montserrat, PAM, 1991, 111-125). Va lliurar a la impremta també un volum de caràcter divulgatiu sobre la novel·la catalana de la Renaixença: *The Renaissance Catalan Novel* (Boston, K. Hall, 1989). Tanmateix, Patricia Boehne mai no va deixar d'investigar sobre l'obra de J. V. Foix, tal com palesen alguns dels seus articles publicats poc abans de la seva jubilació, entre els quals hom pot citar especialment «J. V. Foix and the Civil War, 1936-1939», *Catalan Review* 1, No. 1, 1986, 25-49; «J. V. Foix: Cròniques d'ultrason» (Philip D. Rasico / Curt J. Wittlin, ed., *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica [Tampa-St. Augustine, 1987]*. Montserrat, PAM, 1988, 313-319); «Realitat / irrealitat en Foix i Borges» (K. I. Kobberberg et al., ed., *Actes del Sisè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica [Vancouver, 1990]*. Montserrat, PAM, 1992, 297-310); «És quan dormo que hi veig clar» (Catalan Poetry from 1950 to the Future)» (Josep Solà-Solé, ed., *Modern Catalan Literature. Proceedings of the Fourth Catalan Symposium, [Washington, D.C., 1993]*. New York, Peter Lang, 1995, 25-38); o «J. V. Foix: dels qui en vulgar parlaren sobirà» (*Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, I. Montserrat, PAM, 1995, 79-84).

Al llarg de la dècada 1975-1985 aproximadament, Patricia Boehne, sovint acompanyada de la seva família, féu llargues estades estiuenques al Port de la Selva (Alt Empordà) a fi de conversar amb el poeta Foix i fer-li una sèrie d'entrevistes, algunes de les quals va enregistrar magnetofònicament. La major part d'aquests enregistraments poètics i autobiogràfics es van cedir després a la Fundació J. V. Foix (Barcelona). Ultra això, i sens dubte tenint en compte tant les seves arrels familiars com la seva experiència particular, Patricia Boehne va deixar a la Lilly Library de la Universitat d'Indiana tota la seva documentació relacionada amb la North American Catalan Society (1978-1998), i especialment amb els anys de la seva presidència d'aquesta entitat, la qual donació consistia en entorn d'uns mil cinc-cents documents, incloent-hi fotografies i sobretot correspondència particular. Aquests documents constitueixen avui una part important dels Arxius Josep Roca-Pons de la North American Catalan Society, els quals es conserven a la Universitat d'Indiana gràcies en gran mesura als esforços de Patricia Boehne, una de les figures capdavanteres i més importants dels estudis catalans a Nord-Amèrica en el darrer quart del segle xx.

Philip D. RASICO
Vanderbilt University

JORDI CARBONELL I TRIAS
(1920-2013)

Jordi Carbonell (i Tries com sols ho precisava ell per llevar dubtes) va morir el 3 d'agost de 2013 a Perpinyà on havia nascut el 8 de març de 1920. Ja feia quasi vint anys que l'únic premi Sant Jordi nord-català no havia tret cap novel·la i un parell que la seua cabellera blanca no onejava més en les manifestacions públiques de catalanitat, que sempre s'havia fet un deure de presenciar amb l'Odeta, la seua esposa i deixeblla.

“Sempre”, és a dir d'ençà dels anys seixanta, quan en Carbonell va decidir de fer vida i obra catalanes. L'home llavors era cinquantenari, el novel·lista encara per néixer. L'entrada tardana en literatura catalana no és pas excepcional a la Catalunya del Nord, sobretot quan les necessitats de la vida han dut els potencials literats lluny del niu nadiu. En un context on res no porta a fer vida catalana, “ans al contrari” diria Carbonell, escriure en català no pot ser sinó un repte individual. Per fer emergir la necessitat i formular una decisió que regiria el seu avenir i el de la família, va caldre a en

Carbonell que, “a la més impensada” (una altra formulació ben seua), durant les noces d’uns cosins de Figueres als anys seixanta justament, se li aparegué el seu analfabetisme en la pròpia llengua materna.

D’origen modest, aquest perpinyanès de barri havia après el francès a escola al mateix temps que la inutilitat socioprofessional del seu idioma natural. Després del pas obligat pel *Chantier de Jeunesse*, durant la guerra, els 15 anys d’allistament a l’exèrcit no li canviaren el rumb, però feren del «militar de bolígraf» (com li agradava de presentar la seua carrera colonial),¹ d’estudis escapçats pels esdeveniments, un anglòfon perfecte i un bon coneixedor de diverses llengües extraeuropees.

Poc abans de 1955, però, torna a Perpinyà. La feina de caixer de banc, complement de la petita pensió militar, li permetrà d’educar amb amor, fe i rigor una família de tres fills i filles a qui encomanarà la seua angloflia i ben aviat el seu catalanisme.

S’ha fixat un programa: aprendre sardana i català. Al país, es van creant fomentos de la sardana; també algunes classes de català per a adults. En Jordi esdevé un sardanista virtuós i un catalanoparlant de primera fila. Els compassos matemàticament distribuïts del ball l’enamoren així com la lògica estructural de la llengua. Alumne assidu dels “*cursos heroics*” impartits a Perpinyà pels cònjuges Fortiana de Figueres,² endreça prou vigorosament el seu català familiar, perquè no s’hi noti mai més la procedència septentrional. Aprovats els exàmens de la JAEC substitueix els seus mestres, professor benèvol d’uns alumnes voluntaris que recorden el seu afany comunicatiu de parlar i d’escriure. Docent per a adults, en Jordi ho serà dels anys setanta als noranta, fins força després de jubilar-se del banc i molt després d’haver ingressat a les lletres catalanes per la porta gran.

Per a molts catalans, ensinistrats tardanament a la grafia de llur llengua, escriure, veure’s impresos i suposar-se llegits, és tota una revenja a l’autoodi primerament sofert. Com ara en Carbonell quan sotmet, satisfet, uns poemes seus als clients del banc que sap versats en català: Jordi Costa, Narcís Duran, Maria Dolors Solà, futurs prologuistes de novel·les a venir. Amb la diferència tanmateix que els seus versos no són lírics sinó narratius, satírics o moralitzadors, que els publica el 1972 el poeta català ja confirmat Jordi Pere Cerdà, a la revista *Sant Joan i Barres*, capdavantera de la represa catalanista al Rosselló.

Del 1975, són unes pàgines de prosa creativa que li publica *Sant Joan i Barres*: «Li tiri la primera pedra». Una mostra de la novel·la amb què guanya el mateix any a Figueres el premi Pous i Pagès. Sobta agradablement una narració en primera persona debanada des de l’esperit del protagonista. A la Catalunya del Nord, abans de l’espel·lida narrativa dels vuitanta a la qual Carbonell contribuirà i no poc, abans de Renada-Laura Portet (1981), del Pere Verdaguer de *Nadina bis* (1982), del Jordi Pere Cerdà de *Col·locació de personatges en un jardí tancat* (1984), abans de Joan Tocabens (1983), la poca prosa publicada llavors és de caire rondallístic (*Contes a Pipiu* d’Enric Guiter, 1960; *Contalles de Cerdanya* de Jordi Pere Cerdà, 1961), vivencial (*Llibre de les set sivelles* de Josep Sebastià Pons, 1956) o costumista (*Estampes del Rosselló* d’Elisabeth Oliveres-Picó, 1964) i no és pas segur que Carbonell coneguï les primeres ciència-ficcions d’en Pere Verdaguer: *El cronomòbil* (1966) o *El Mirall de Protozous* (1969). Els seus models manta vegada declarats són en llengua anglesa i de tenor psicològic.³

Si Jordi Carbonell va escoltar les veus assenyades que li aconsellaven de no sotmetre’s des de la primera novel·la al premi Sant Jordi, ja ningú no l’en pogué dissuadir a la segona: *El cant de les sirenes*, presentada i rebutjada en 1977. Ho recorda en pàgina liminar, a l’edició a compte seu que en va fer el 1985, sense embuts, però no sense un pessic d’orgull, car d’aleshores ençà l’escriptor s’ha endut el màxim guardó de novel·la catalana. La nit literària de 1978 li ha coronat *Un home qualsevol*, una novel·la d’intriga policíaca, que Proa publicà el 1979.

1. Entrevista de Teo Vidal a L’Alba de Salvaterra, n. 5, 1-2/1993.

2. 2 Pere Verdaguer, «Carbonell, novel·lista», *Avui*, 13/5/1988.

3. Veg. Lluís Bonada, «Una crida des de Perpinyà», *El Temps*, 24/10/1994.

Els premis —dos en tres anys per tres novel·les escrites— no aportaren a en Carbonell ni el reconeixement, ni les facilitats editorials que se'n podia esperar. ...*Li tiri la primera pedra* no trobarà editor sinó el mateix autor el 1981 i si el Sant Jordi comportava edició, la presentació de la novel·la trigava. A Barcelona, aquest nouvingut del nord, d'homònim gloriós, feia de mal creure. A Perpinyà, se solia menystenir el valor del Sant Jordi quan no se n'ignorava l'existència. Poc lligat amb el món de les lletres, incapaç de sol·licitacions que li semblarien baixeses, Carbonell va fent, al marge dels cenacles i capelles. Almenys els premis l'han confirmat en la via que s'ha triat: és escriptor català. I, doncs, continuarà escrivint per defensar la seua llengua. Gràcies a un sentit del deure possible natural, mes que les activitats anteriors deuen haver confortat, Carbonell s'obliga a una estricta disciplina literària.⁴ Dues hores matinals d'escriptura, una nova novel·la per cada festa de Sant Jordi que mentrestant va prenent relleu pels volts de Perpinyà.

Amb l'edició diferida de dues novel·les anteriors: *Li tiri la primera pedra* i *El cant de les sirenes*, i una regularitat d'escriptura mai estroncada, Carbonell reïx a fer sortir vuit novel·les de 1980 a 1987. En la primera, *La traïció* la forma, reservada, s'emmotlla al fons del missatge, com ho recalca el prologuista, Jaume Planes i Pahissa, notant l'absència d'heroïcitat tot i la fama dels fets i protagonistes: «Llenguatge planer i ben cuidat, personatges intencionalment normals [...] situacions d'una naturalitat estudiada». És aquesta manera de reposar els evangelis en llenguatge d'avui, i, a més, en català, que faria de *La traïció*, segons Marie-Claire Zimmermann, una obra catalana desacomplexada, inequívocament moderna.⁵ Sense discrepar del tot d'aquesta valoració falaguera, cal dir que porta la marca del seu temps, d'aquells primers anys vuitanta de normativització en què tant meravellava un text que s'atrevia en *un espace temps connu, mais non catalan*, com el català que parlaven els rics texans de les sèries americanes de TV3.

Al marge de la col·lecció autoeditada, de tapa negra inaugurada amb *La traïció*, en Jordi Carbonell publica *Thessàlia* el 1983 a casa d'un editor barceloní, potser gràcies a les seues soles veritables relacions al sud, «la Maria i l'Ernest Fortiana de Figueres» a qui dedica l'obra. El llibre, que ja s'havia anunciat el 1980 pel subtítol interrogatiu, «*I, després d'això què?*», té no un, sinó dos finals oberts. En veure com el capítol segon de *Thessàlia*, inclòs el 1981 en un recull col·lectiu de contes, impacta el lector, sap greu que Carbonell no s'hagi pas més clarament orientat cap a la narració breu, fent fora els allargaments estilístics que li imposava la mida novel·lesca. Un extracte de *Li tiri...* i un capítol d'*El cant de les sirenes*, també publicats separatament, enfortien aqueixa convicció nostra.

Eixida el 1985, però ja escrita el 1977, la novel·la *El cant de les sirenes* és tan marítima de títol com *Thessàlia*, però la mar hi informa l'acció tot altrament. Jordi Carbonell, que anava proclamant la necessitat per al novel·lista d'"enganxar" el lector amb unes aventures sorprenents, diferents d'un llibre a l'altre, no il·lustra mai tan bé els seus principis com amb les quatre obres d'escriptura recent publicades de 1983 a 1987. Tot i llur diversitat d'argument, *La cinquena dimensió* (1983), *L'home de l'Altair* (1984), *L'or dels altres* (1986), *El revers de la medalla* (1987) formen un conjunt des del caire narratològic. Ara, com que els prologuistes són tots catalanistes del nord, podria ser que aquest punt comú contribuís a la impressió unitària. A més de la successió cronològica i de l'esborrament dels referents més amunt assenyalats.

Per crear una edició nord-catalana el febrer de 1987, *El Punt* va fer la crida a les bones voluntats escriptores. En particular li calien plomes per alimentar columnes d'opinió. Jordi Carbonell s'hi posa, entre els primers. S'hi mantindrà constant fins a la tardor del 1989, quan el setmanari, ja acampat, s'aguantarà amb un sol grapat de professionals. En total, són una quarantena de cròni-

4. Veg. Univers Bertrana, entrevista a Jordi Carbonell, *El Punt Catalunya Nord*, 16/3-1988.

5. Marie-Claire Zimmermann, «Plurivocité de la fiction : texte sacré et langue colloquiale d'aujourd'hui», dins *Fictions catalanes*, Les Cahiers de Fontenay, 9/1990, p. 27-43.

ques, escassament lligades a l'actualitat (llevat per subratllar la importància de saber català en vistes als Jocs Olímpics, criticar el mapa meteorològic de TV3, i excepcionalment explicar l'ofici d'escriure) el títol de les quals, sempre binari, *L'home i...*, marca un contingut de tendència filosòfica i un objectiu moralitzador: l'home tal com és i el món com podria ser. Comptat i debatut, el Carbonell columnista no diu pas altra cosa que el que rumien els personatges de les seues novel·les, però el gènere l'obliga a fer-ho més compacte, més conceptual i més directament explícit. Les dues escriptures van de bracet, s'aclareixen l'una amb l'altra, i l'escriptor no para, complint el deure doblement literari amb tanta més assiduitat que és ell que se l'ha fixat.

Més feina se li prepara quan a la fi de 1987, en vistes a celebrar a Perpinyà l'any següent la Nit de Santa Llúcia, la primera presidència de l'Òmnium Cultural de Catalunya del Nord, pertocava a l'únic premi Sant Jordi del país. Jordi Carbonell accepta l'honor, la responsabilitat i la immensitat de la feina. Car no vol limitar l'acció de l'entitat que encapçala a l'organització d'un acte per lluit que sigui. Aquesta festa, que li engolirà moltes energies, la vol aprofitar per tocar gent de pes, polítics, empresaris, convèncer-los de contribuir a la recatalanització del país; per crear entorn de l'esdeveniment tot un ambient cultural popular; per assentar estructures de recuperació social de la catalanitat. Confia molt en el caràcter sistemàtic del projecte, en la professionalitat dels tràmits, i més que res en l'empenta que la credibilitat de la seua paraula donarà als fets. Tot no va pas resultar com ho havia ideat en Carbonell, que deixà el càrrec al cap d'uns anys, bastant cansat, un xic decebut però no gens vençut. La generalització de les classes de català per a adults en tot el territori nord-català i una Nit de Sant Jordi, literària i cívica, molt concorreguda fins a l'actualitat, són els rastres més visibles de la tasca complerta.

Durant la presidència d'Òmnium la literatura d'en Carbonell marca el pas. S'anunciaven en pàgina liminar d'*El revers de la medalla* tres obres inèdites, una de les quals, ja enllestida, continua el 1988 la sèrie cronològica encetada el 1979: *L'evangeli segons Jordi Carbonell*, en autoedició com sempre, mentre *El meu destrer blanc*, acabada de primfilar gràcies a un ajut de la Institució de les Lletres Catalanes, no surt abans del 1991.

En els cinc llibres del seu *Evangeli* Jordi Carbonell extreu de l'Antic i del Nou Testament els passatges que ell pensa més apropiats a l'edificació dels seus contemporanis. Els transcriu en exerg, en vulgaritza la lletra, en glossa l'abast moral. Ara, per valorar completament aqueixa obra en prosa no novel·lesca generalment qualificada d'assaig, no caldria pas descuidar la immodèstia provocativa del títol. Carbonell s'autoproclamarà cinquè evangelista, sense un bon gruix d'auto-derisió? Au, home!

Qui ha conegut en Jordi Carbonell sap ben bé que es podia mostrar enjogassat, que li agradava de seduir l'auditori amb la gràcia d'un acudit, d'un sobreentès, d'un joc de mots, d'un segon grau... —Ei, sense descuidar mai d'alliçonar, per això! Si en llegir-lo el recordem, l'obra se'ns posa més riallera. Com ara *El meu destrer blanc*, retocada el 1990, paròdia de novel·la cavalleresca a l'emparedat del *Tirant*.

A les entrevistes, però, s'endevina un Carbonell, potser més exasperat que amargat per la indiferència de què se sent rodejat. La Creu de Sant Jordi bé ha homenatjat la seua trajectòria d'home i d'escriptor. El 1992, el mateix any que Jordi Barre i Teresa Rebull, veus cantants d'un país que margina l'escrient. Bé *El gat de casa* ha rebut, també el 1992, el premi Fiter i Rossell de narració a Andorra, però se l'havia rebutjat abans al premi Vila de Perpinyà. I triguen a publicar-li'l. I un cop publicat a distribuir-lo i després a fer-ne la presentació.

Segueixen dos decennis quasi de silenci literari, d'un escriptor que bé podem creure cansat de tanta, tanta inversió pròpia, en forces i cèntims, per una recepció migrada. El repertori del «Centre Régional des écrivains et traducteurs en Languedoc Roussillon» l'ignora el 1996. El 2000, amb igual indiferència, el *Nou Diccionari de la literatura catalana* prescindeix del novel·lista nord-català més fecund: dotze novel·les publicades, dos títols anunciats (*La sota de les cartes* i *L'enigma*

del paraigua) dels vuit per publicar. El premi Joan Blanca de la Vila de Perpinyà atorgat a en Jordi conjuntament amb la seua esposa Odeta, encara que tardanament en el rànquing de guardonats, vingué a reconèixer el 2007 una acció cívica mai deixada de banda. El 2008 el *Diccionari de la literatura catalana* d'Enciclopèdia Catalana, i després els repertoris digitals catalans, integren Jordi Carbonell i Trias al lloc que pertocava a un escriptor de Perpinyà per qui «Escriure [era] com una cosa natural. Res de poesia. Tot novel·la. I res en francès.»⁶

Miquela VALLS ROBINSON
 Institut d'Estudis Catalans
 ICRECS, Universitat de Perpinyà Via Domitia

MARTÍ DE RIQUER (1914-2013), *IN MEMORIAM*

Dia 17 de setembre del 2013, pel matí, morí, a la mateixa Barcelona, que tant va estimar i on havia nascut feia quasi un segle, l'excel·lentíssim Sr. Martí de Riquer i Morera. Hereu d'un escut de quaters molt ben poblats, tanmateix allò més destacable de la seva forta personalitat fou la seva pregona saviesa i la seva noblesa d'esperit, fruit assaonat d'una llarga vida d'estudi i de treball intel·ligent, que li meresquen el seu títol més preuat: ser considerat, de manera força unànime, com el nostre "darrer humanista".

Aquest homenot de les nostres lletres, és mereixedor d'una vasta biografia ben perfilada, que de segur reflectiria les tensions de tot un segle de vida catalana i barcelonina. Sortosament ens va llegar l'excel·lencional volum *Quinze generacions d'una família catalana* (=QG, B., QC, 1979 i 1998/2),¹ on va operar una profunda cala en la història i la intrahistòria del nostre país, i ens brindà unes dades que es demostren essencials per a comprendre la rica personalitat de l'autor. Per desgràcia l'obra es tanca a principis del s. xx, just abans de la naixença del Dr. Riquer. Ens deixa així amb la mel en la boca, frissosos de llegir l'esperada continuació! Per això és tant d'agrair la lloable iniciativa de Cristina Gatell i Glòria Soler d'omplir aquella evident llacuna en un volum: *Viure la Literatura* (Barcelona, La Magrana, 2007), ple de reminiscències personals recollides de la boca del mateix Riquer.

Nét del prestigiós pintor i escriptor modernista Alexandre de Riquer, el jove Martí, segons confessió personal, va iniciar-se a partir dels 14 anys no sols en la lectura dels grans clàssics grecol·latins, sinó també del *Quijote*, les petjades barcelonines del qual va descobrir de la mà de la mare. Fidel a la seva vocació hel·lenística aspirava a traduir Lluçia de Samosata a la col·lecció «Bernat Metge», i es preparava per a aquesta tasca a les classes de Carles Riba i de Joan Petit.

Per fortuna hom va fer-li present dels vint volums aleshores publicats de la col·lecció «Els Nostres Clàssics». I si en l'edició del *Tirant* pogué trobar-hi de seguida un admirable precedent del *Quijote*, en la de *Lo Somni* de Bernat Metge, hi descobrí, en un català de ritme i sonoritat clàssics, i en un text que palesava la «Influència del *Secretum* de Petrarca» (1933), la narració d'una vivència personal que era alhora la plasmació d'una determinada realitat històrica expressada en forma de diàleg platònic (*EUC*, 18, 1933).

Fruit d'aquesta conjunció inicial fou el seu primer llibre: *L'humanisme català (1388-1494)*, publicat per Barcino el 1934. Escrit des d'un obligat diàleg interior amb dos destacats representants

6. Veg. nota 3.

1. En la present necrològica passem revista de manera abreujada i necessàriament selectiva a la principal producció riqueriana, referint-nos *passim* a les dades bàsiques (tema, lloc i dada) de les seves publicacions més significatives, facilitant així a qualsevol persona interessada la consulta d'una bibliografia més completa.